

کارآمدی نظام سیاسی و دولت جمهوری اسلامی ایران

(مجموعه نشست‌ها)

علیرضا صدرا
دانشیار دانشگاه تهران

به اهتمام رضا لکزایی

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

کارآمدی نظام سیاسی و دولت

جمهوری اسلامی ایران

علیرضا صدرا

به اهتمام رضا لک‌زایی

ناشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

تهیه

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

سررواستار

محمدباقر انصاری

ویراستار

محمداسماعیل انصاری

لیتوگرافی، چاپ و صحافی

چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

چاپ اول: پاییز ۱۴۰۲

شمارگان: ۴۰۰

مرجع بهای کتاب: وبگاه رسمی نشر پژوهشگاه

علوم و فرهنگ اسلامی

عنوان: ۸۱۱؛ مسلسل: ۱۲۲۲

نشانی

قم، خیابان معلم، ساختمان ستاد دفتر تبلیغات اسلامی،

نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

تلفن و دورنگار: ۰۲۵-۳۷۸۳۲۸۳۳

ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸

کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

مراکز پخش

۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۰۲۵-۳۷۸۳۲۸۳۴

۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی در دانشگاه تهران،

پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن:

۰۲۱-۶۶۹۵۱۵۳۴

وبگاه: www.pub.isca.ac.ir

رایانامه: nashr@isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir

فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajoohaan.ir

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

سرشناسه:

صدرا، علیرضا، ۱۳۳۷-۱۴۰۱

عنوان و نام‌پدیدآور:

کارآمدی نظام سیاسی و دولت جمهوری اسلامی ایران/ علیرضا صدرا؛ به اهتمام رضا

لک‌زایی؛ تهیه پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

مشخصات نشر:

قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۲

مشخصات ظاهری:

ص. ۳۳۲

شابک:

978-600-195-865-6

وضمیت فهرست‌نویسی:

فیبا

یادداشت:

کتابنامه.

موضوع:

اسلام و سیاست -- ایران -- قرن ۱۴.

موضوع:

ایران -- تاریخ -- جمهوری اسلامی، ۱۳۵۸ -

موضوع:

ایران -- سیاست و حکومت -- ۱۳۵۸ -

شناسه افزوده:

لک‌زایی، رضا، ۱۳۶۲ -

رده‌بندی کنگره:

BP ۲۳۱

رده‌بندی دیویی:

۲۹۷/۴۸۳۲

شماره کتابشناسی ملی:

۹۳۹۱۶۱۶

این اثر با حمایت «دبیرخانه حمایت از طرح‌های پژوهشی»
معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه چاپ شده است.

فهرست مطالب

سخنی با خواننده..... ۲۱

مقدمه..... ۲۵

نشست اول: ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران

مقدمه..... ۳۵

ساختار و سیر موضوعی بحث..... ۳۶

پیش درآمد..... ۳۸

فارابی و مفهوم کارآمدی..... ۴۵

غیریت‌سازی در مفاهیم..... ۵۲

نسبت کارآمدی با سایر مفاهیم..... ۵۳

نسبت نشست‌ها..... ۵۴

گذر از نظر به عمل..... ۵۵

کارآمدی مدیریت علمی کشور..... ۵۵

ضرورت کارآمدی و آینده پساکارآمدی..... ۵۵

نگاه پسینی به کارآمدی و ضرورت تولید نظریه..... ۵۶

مشروعیت و کارآمدی..... ۵۷

۵۸	رابطه مباحث نشست‌ها
۵۸	نگاه پسینی به کارآمدی
۶۰	محوریت کارآمدی
۶۰	منابع مهم کارآمدی
۶۱	کارآفرینی
۶۱	مدل‌های دولت
۶۳	تحلیل کار، کارایی و کارآمدی
۶۶	پراگماتیسم، پوزیتیویسم، مدرنیسم و کارآمدی
۶۶	رسایی و سازواری، بهره‌وری و اثربخشی
۶۹	نارسایی و ناسازواری
۷۲	حل دو مسئله کلیدی
۷۳	بخش‌ها و مراتب کارآمدی
۷۵	دولت کارآمد، دولت کارگزار
۷۶	نقش احزاب در کارآمدی
۷۶	تناسب تخصص
۷۷	کارآفرینی کارآمدی
۷۷	چند پرسش و تأمل
۸۲	دو مسئله مهم دیگر
۸۴	حد وسط نظر و عمل
۸۴	سیر نظریات کارآمدی
۸۵	نبود اراده جدی
۸۶	نقد نظریات غربی

۸۷	تداول، تشکیک و کارآمدی
۸۹	انتقاد و کارآمدی
۸۹	پاسخ‌های اجمالی
۹۱	چند پیشنهاد برای تحقیق

نشست دوم: راهبرد زیرساختی ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران

۹۳	مقدمه
۹۵	مفهوم راهبرد
۹۶	مفهوم راهبردی
۹۷	تعریف مفاهیم پیچیده
۹۸	کارآمدی دولت و نظام
۹۸	مفهوم کارآمدی زیرساخت
۹۹	کارآمدی و کمال
۱۰۱	اصل غایت و غایت کارآمدی
۱۰۲	کارآمدی توحیدی
۱۰۳	چیستی زیرساخت چیست
۱۰۴	مبادی زیرساخت کارآمد
۱۰۵	نظام ارزش‌ها
۱۰۶	ارزش بنیادین و غایی
۱۰۸	مراتب ارزش‌ها
۱۰۹	انواع احترام
۱۰۹	مراتب نیازها و ارزش‌ها

- ۱۰۹ ۱. امنیت و سلامت
- ۱۱۰ ۲. رفاه
- ۱۱۱ ۳. آرامش
- ۱۱۵ پیوند آسایش و آرامش
- ۱۱۸ نقش زیرساختی مردم؛ عناصر انقلاب
- ۱۱۹ بانک
- ۱۱۹ ایرانیت
- ۱۲۰ نگاه انقلابی و اسلامی
- ۱۲۲ جایگاه محبت و دوستی
- ۱۲۵ از کارآمدی زیرساخت به کارآمدی ساختار
- ۱۲۵ اهمیت رفاه
- ۱۲۶ نقش محبت در نظام ارزش‌ها
- ۱۲۸ راه حل مشکل مسکن
- ۱۲۹ مشکل بانک
- ۱۳۰ آسیب داریم نه بحران
- ۱۳۰ کارکرد الگو
- ۱۳۲ جمع ماده و معنا
- ۱۳۲ اول چپستی بعد چگونگی
- ۱۳۲ مشکل کشور کره
- ۱۳۵ مشکل کشور چین
- ۱۳۵ رابطه رفاه، آرامش، محبت و دین
- ۱۳۶ فن کارآمدی
- ۱۳۹ صناعت کارآمدی

قرآن و کارآمدی	۱۴۰
الگو و کارآمدی	۱۴۲
کارآمدی و تقسیم کار	۱۴۳
نگاهی به کارآمدی آلمان	۱۴۴
به سوی گفتمان‌سازی	۱۴۴
کارآمدی و ارزش حقیقی و تبادلی	۱۴۵
ارزش از منظر لیبرالیست‌ها و سوسیالیست‌ها	۱۴۷
ارزش از منظر اسلام	۱۴۷
فناوری فکر و کارآمدی	۱۴۹

نشست سوم: ساختار راهبردی ارتقای کارآمدی نظام و

دولت جمهوری اسلامی ایران

مروری بر مباحث گذشته	۱۵۲
تفاوت تدبیر و سیاست	۱۵۳
مراحل ارتقای کارآمدی	۱۵۴
مفهوم کارآمدی	۱۵۵
رابطه کمال و کارآمدی	۱۵۵
نظریه بازدهی	۱۵۶
نظریه توفیق	۱۵۶
نظریه توسعه پایدار	۱۵۶
نظریه توسعه رهایی	۱۵۶
نظریه پیشنهادی؛ نظریه استصلاح	۱۵۷
مراتب کارآمدی	۱۵۷

- گستره و جهات کارآمدی ۱۵۷
- مروری بر زیرساخت‌ها ۱۵۸
- رابطه زیرساخت و بنا ۱۶۰
- زیرساخت کارآمدی با نگاه ایجابی یا سلبی ۱۶۲
- اهمیت ترتیب زیرساخت‌ها ۱۶۴
- انواع طراحی و کارآمدی ۱۶۵
- برنامه‌ریزی، بودجه‌بندی و برنامه بودجه ۱۶۶
- کارآمدی قانون اساسی ۱۶۸
- سرشت ساختار ۱۶۸
- لزوم انقلاب اداری ۱۷۲
- نقش دولت ۱۷۳
- مفهوم دولت ۱۷۵
- مقایسه ساختار دولت روم و ایران ۱۷۶
- ساختار حقوقی و حقیقی دولت ۱۷۷
- تفکیک قوا ۱۷۸
- اعتماد، رمز کارآمدی ۱۷۸
- تنوع‌های گوناگون ایران ۱۷۹
- نقش مردم در حکومت‌ها و تمدن‌ها ۱۷۹
- حرکت از هیئت و جناح به سازمان ۱۸۱
- کارآمدی ملی ۱۸۱
- کارآمدی دولت و رهبری ۱۸۲
- مجلس خبرگان راهبردی ۱۸۳
- مجمع تشخیص مصلحت نظام ۱۸۴

تنوع قومی، تهدید یا فرصت.....	۱۸۵
مسئله انتخابات، احزاب و کارآمدی.....	۱۸۶
مقایسه مجلس فرانسه و مجمع تشخیص مصلحت نظام.....	۱۸۸
چگونگی شکل‌گیری عزم ملی.....	۱۸۹
حزب، قومیت و دلایل تفکیک قوا.....	۱۸۹
فرصت قومیت‌ها.....	۱۹۰
حزب، عزم جدی و کارآمدی.....	۱۹۰
کارآمدترین ترکیب حکومت از منظر ارسطو.....	۱۹۲
تطبیق مدل ارسطو بر آمریکا.....	۱۹۳
چالش رهبری و رئیس‌جمهوری.....	۱۹۵
نقد و بررسی دو راه حل.....	۱۹۵
ارتقای کارآمدی مجلس.....	۱۹۸
قانون‌زدایی و یک‌دست‌کردن قوانین.....	۱۹۸
مجلس قانون تصویب کند نه مقررات.....	۱۹۹
زندان‌زدایی.....	۱۹۹
دانش‌کشورداری.....	۲۰۰

نشست چهارم: راهبرد ساختاری ارتقای کارآمدی نظام و

دولت جمهوری اسلامی ایران

مروری بر مباحث پیشین.....	۲۰۳
چرایی کارآمدی.....	۲۰۴
چیستی و چگونگی کارآمدی.....	۲۰۴
چیستی و چگونگی زیرساخت‌های کارآمدی و نظریه کارآمدی قرآن.....	۲۰۵

- ۲۰۶..... چپستی، چگونگی و ساختارها.
- ۲۰۸..... ساختار قوانین.
- ۲۰۸..... ساختار سازمان‌ها.
- ۲۰۹..... سبب صوری ساختاری و راهبردی.
- ۲۱۱..... دولت معمار.....
- ۲۱۲..... راهبردهای مهندسی و مدیریت کارآمدی.
- ۲۱۳..... نظارت و کارآمدی.....
- ۲۱۵..... رحمت سیاست.....
- ۲۱۵..... سیاست، سهل ممتنع.....
- ۲۱۷..... تدبیر.....
- ۲۱۸..... راهبرد، اهداف، خط مشی‌ها.....
- ۲۱۹..... غایت و غرض سیاست.....
- ۲۲۱..... کارکرد سیاست و کارآمدسازی سیاست.....
- ۲۲۱..... ۱. استفاده از فرصت‌ها.....
- ۲۲۲..... ۲. تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها.....
- ۲۲۳..... ۳. ریشه‌کن کردن تهدیدها.....
- ۲۲۳..... ۴. تقلیل تهدیدها.....
- ۲۲۴..... نقشه دشمن.....
- ۲۲۴..... استفاده از فرصت نقدینگی در اقتصاد، فرهنگ و سیاست.....
- ۲۲۶..... کارآمدسازی خصوصی‌سازی.....
- ۲۲۸..... دولت معمار و حل معادله اجتماع سلاح، سرمایه و اطلاعات.....
- ۲۲۹..... جایگاه فرهنگ عمومی و جامعه‌پذیری.....

۲۲۹	راه حل فوری.....
۲۳۰	نیاز به اتفاق نظر.....
۲۳۱	نظارت و خصوصی سازی.....
۲۳۱	نیاز به راهبرد.....
۲۳۲	نیاز به هویت و حدت آفرین.....
۲۳۳	مشکل قانونگذاری.....
۲۳۳	انتخابات، دموکراسی.....
۲۳۴	شفافیت و نظارت.....
۲۳۴	ارتقای کارآمدی شورای نگهبان.....
۲۳۴	نظارت و شایسته سالاری.....
۲۳۵	دولت معمار، حلال مشکل.....
۲۳۶	رمز موفقیت چین.....
۲۳۶	ایمان و عمل صالح.....
۲۳۷	کارآمدسازی با حرکت پلکانی به جای حرکت پاندولی.....
۲۳۷	فایده جریان سازی.....
۲۳۸	تفاوت توسعه طولی و عرضی.....
۲۳۹	تفاوت اصالت و اولویت.....
۲۴۰	دولت معمار و کارآمدسازی نظارت.....
۲۴۱	خصوصی سازی یعنی مردمی سازی.....
۲۴۱	شورای نگهبان و نظارت استصوابی.....
۲۴۲	کارآمدسازی اشتغال.....
۲۴۳	برنامه مشکل اقتصادی کشور است نه بودجه.....

- ۲۴۴..... کارآمدسازی سیستم مالیاتی کشور
- ۲۴۵..... ارتقای کارآمدی اشتغال و حل مشکل ترافیک
- ۲۴۵..... ارتقای کارآمدی مدیریت زمان
- ۲۴۶..... نگاه مهندسی یا نگاه علوم انسانی
- ۲۴۷..... ارتقای کارآمدی دستگاه قضا
- ۲۵۰..... کارآمدی برای ما موضوعیت دارد
- ۲۵۲..... ارتقای کارآمدی کشاورزی
- ۲۵۳..... برآمد: جمع‌بندی مباحث

ضمیمه

فصل اول: ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران؛

چیستی، چرایی و چگونگی

- ۲۵۵..... پیش‌درآمد
- ۲۵۶..... درآمد
- ۲۵۷..... مفهوم و معیار کارآمدی
- ۲۵۸..... کارآمدی بخش‌های سه‌گانه نظام جمهوری اسلامی ایران
- ۲۵۸..... عرصه‌های سه‌گانه دولتی، عمومی و خصوصی کارآمدی
- ۲۵۹..... مراتب سه‌گانه کارآمدی
- ۲۵۹..... شئون سه‌گانه کارآمدی
- ۲۶۰..... گفتمان و الگوهای سه‌گانه کارآمدی دولت
- ۲۶۰..... کارآمدی نگرش‌های نظری و گرایش‌های عملی چهارگانه
- ۲۶۰..... واژگان، مفهوم و پدیده کارآمدی

۲۶۰	مراحل چهارگانه کارآمدسازی
۲۶۱	کار، کارا، کارایی، کارآمد و کارآمدی
۲۶۱	مدل شش‌گانه کارآمدی
۲۶۲	مدل اسباب چهارگانه کارآمدی
۲۶۲	۱. سبب فاعلی کارآمدی
۲۶۳	۲. سبب مادی کارآمد و کارآمدی
	۳. سبب صوری، ساختار راهبردی کارآمدی، کارآمدی سبب صوری و ساختاری
۲۶۳	راهبردی
۲۶۳	۴. سبب غایی کارآمدی
۲۶۴	کارایی
۲۶۴	نظام سیاسی
۲۶۴	دولت
۲۶۵	سیاست کارگزاری
۲۶۵	ارزش افزوده کارآمدی
۲۶۵	مراتب سه‌گانه کارآمدی زیرساختی، ساختاری و راهبردی
۲۶۵	مراتب سه‌گانه کارآمدی راهبردی
۲۶۶	چرایی و چیستی کارآمدی
۲۶۶	ساحات دوگانه کارآمدی
۲۶۶	کارآمدی ابعاد دوگانه
۲۶۷	کار
۲۶۷	گستره‌های سه‌گانه کارآمدی
۲۶۷	گفتمان کارآمد یا کارآمدی

فصل دوم: راهبرد زیرساختی ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران

- درآمد..... ۲۶۹
- اول: ارزش‌ها، نظام ارزش‌ها (سلسله‌مراتب طولی و عرضی)..... ۲۶۹
- دوم: بینش، نظام بینشی (نگرش) کنش و روش (رفتار) کارآمدی؛..... ۲۷۰
- سوم: امامت..... ۲۷۲
- چهارم: عدالت..... ۲۷۲
- پنجم: معاد..... ۲۷۴
- ششم: کرامت..... ۲۷۴
- هفتم: منش، نظام منشی (گرایش) کنش و روش (رفتار) کارآمدی..... ۲۷۶
- شعائر، شالوده‌ها و شاخصه‌ها..... ۲۷۶

فصل سوم: ساختار راهبردی ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران

- درآمد..... ۲۷۹
- اول: نظام سیاسی..... ۲۸۰
- دوم: هیئت حاکمه..... ۲۸۱
- سوم: قوای سه‌گانه..... ۲۸۳
- قوه قانونگذاری..... ۲۸۳
- قوه اجرایی..... ۲۸۴
- قوه قضایی..... ۲۸۵
- چهارم: قوه مجریه..... ۲۸۶

۲۸۶	پنجم: هیئت وزیران (کابینه): وزارت [خانه]ها
۲۸۶	ششم: حکومت
۲۸۶	هفتم: ساختار تقسیمات کشوری و حکومت‌های محلی
۲۸۶	ضمیمه: طراحی الگوی راهبردی دولت ج.ا.ا.
۲۸۷	الگوی ساختار سیاسی و هیئت دولت
۲۹۰	وزارتخانه‌های راهبردی
۲۹۱	الف) وزارت‌های راهبردی بخش توسعه اقتصادی
۲۹۱	ب) وزارت‌های راهبردی بخش تعادل سیاسی
۲۹۱	ج) وزارت‌های بخش تعالی فرهنگی
	ترسیم و تنظیم ساختاری وزارت‌های راهبردی بر اساس زیرساخت، ساختار سیاست
۲۹۲	راهبردی جامعه، نظام سیاسی و دولت
	نقش راهبردی و کارویژه‌های وزارتخانه‌های راهبردی تخصصی/ زیربخشی در
۲۹۲	ساختار راهبردی دولت راهبردی
۲۹۲	الگوی ساختار راهبردی «وزارت راهبردی توسعه دارایی»
۲۹۳	الگوی ساختاری وزارت راهبردی توسعه دارایی
۲۹۴	الگوی ساختار راهبردی «وزارت راهبردی توسعه عمرانی»
۲۹۴	وزارت راهبردی توسعه عمرانی
۲۹۵	الگوی ساختار راهبردی «وزارت راهبردی توسعه سلامت»
۲۹۵	وزارت راهبردی توسعه بهداشت
۲۹۶	الگوی ساختار راهبردی «وزارت راهبردی تعادل سیاسی داخلی یا کشور»
۲۹۷	وزارت کشور
۲۹۷	وزارت راهبردی تعادل سیاسی - اجتماعی داخلی

- الگوی ساختار راهبردی «وزارت راهبردی (توسعه روابط) تعادل سیاسی خارجی» ۲۹۸
- وزارت راهبردی تعادل سیاسی / روابط / امور / دیپلماسی خارجی / خارجه ۲۹۸
- الگوی ساختار راهبردی «وزارت راهبردی تعالی فرهنگ (ی)» ۲۹۹
- وزارت راهبردی تعالی فرهنگ (ی) ۳۰۰
- طراحی الگوی مناسب ساختار راهبردی، سیاسی قوه و نیرو و نهاد اجرایی دولت ج.ا.ا. ۳۰۱
- طراحی الگوی مناسب راهبردی سازمان / نظام / تشکیلات اداری - اجرایی دولت ج.ا.ا. ۳۰۲
- نظام سازمانی، اداری و سازمان اداری ۳۰۲
- طراحی الگوی مناسب راهبردی ساختار دولت ج.ا.ا. ۳۰۳

فصل چهارم: راهبرد ساختاری ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران

- درآمد ۳۰۹
- بخش اول: کارآمدسازی راهبردها ۳۰۹
- الف) ساختار سیاست ۳۱۰
- ب) سیاست ساختار ۳۱۲
- ج) سیاست شبکه راهبردی، راهبرد شبکه سیاست ۳۱۶
- بخش دوم: راهبردهای کارآمدسازی ۳۱۷
- اول: سیاست (های) فرابخشی ۳۱۸
- دوم: سیاست (های) میان بخشی ۳۱۹
- سوم: سیاست (های) کلان بخشی و کلان بخش های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۳۱۹

۳۱۹	چهارم: سیاست(های) زیربخشی و زیربخش ها
۳۲۰	کارآمدی روشی (رفتاری) پیشرفت
۳۲۰	۱. راهبرد توسعه اقتصادی و ابزاری و تأمین آسایش همگانی
۳۲۲	۲. راهبرد تعادل سیاسی
۳۲۳	۳. راهبرد قضایی و جزایی یا کیفری
۳۲۴	۴. راهبرد تعالی فرهنگی، معنوی و اخلاقی و تضمین آرامش درونی
۳۲۴	برآمد
۳۲۷	کتابنامه

سخنی با خواننده

پژوهش در حوزه اندیشه سیاسی از منظر دینی در راستای شناخت مبانی، سرشت و ساختار آن در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی ضرورتی انکارناپذیر یافته است. ژرف‌نگری در مبانی دینی مشتمل بر عقل و آموزه‌های وحیانی و عرف جامعه اسلامی - ایرانی، شرطی اساسی در پویایی پژوهش‌ها برای دستیابی به الگوی مطلوب حکومت اسلامی در دوره جدید است؛ از این رو شناخت، بازخوانی، بازنگری و بومی‌سازی مسائل علم و اندیشه سیاسی، جایگاه ویژه‌ای در این پژوهش‌ها دارند.

بی‌تردید قصد اولیه انقلاب اسلامی هدفمندی و ارتقای کیفیت زندگی مؤمنان بر اساس اسلام بود. لازمه تحقق این هدف، تربیت اندیشمندان فراوان و انجام تحقیقات به‌روز، کارآمد و معتبر علمی بود که در این راستا با راهنمایی استادان و همکاری طلاب فارغ‌التحصیل علوم سیاسی، زمینه شکل‌گیری پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی در سال ۱۳۷۳ فراهم شد. تجربه نو و موفق این پژوهشگران در معرفی بخشی از میراث سیاسی عالمان شیعی و تألیف آثار مستقل درباره مسائل نوپیدای سیاسی، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های این مرکز و ارتقای آن به پژوهشکده‌ای مستقل مهیا کرد.

این پژوهشکده در راستای ایفای رسالت خود، تولیدات پژوهشی فراوانی را به جامعه علمی ارائه کرده است؛ از آن جمله می‌توان به تألیف، تصنیف و ترجمه ده‌ها کتاب در حوزه اندیشه سیاسی اسلام اشاره کرد. چشم‌انداز آینده این پژوهشکده تبدیل شدن به مرجعی علمی پیرامون اندیشه سیاسی - دینی است تا بتواند با گردآوری مهم‌ترین تلاش‌ها و اندیشه‌ها به بسیاری از علاقه‌مندان این حوزه، خدمات علمی مؤثری را ارائه کند.

کارآمدی از مباحث مهم هر نظام سیاسی و از جمله جمهوری اسلامی ایران است و از آنجا که در مشروعیت نظام تأثیر دارد، بحثی مهم و بلکه حیاتی تلقی می‌شود که باید به آن توجه کرد. کتاب حاضر با هدف ارتقای کارآمدی جمهوری اسلامی ایران برای بهره‌مندی دانشجویان عزیز و طلاب محترم علوم دینی تهیه شده است.

این اثر تلاش دارد راهکاری ارائه نماید تا «حرکت ناکارآمد پاندولی» فعلی دولت، دولت به معنای اعم آن و نه فقط قوه مجریه، به «حرکت کارآمد پلکانی» تبدیل شود؛ از این رو مباحث با نگاهی راهبردی و کاربردی، ناظر به ارتقای کارآمدی «نظام و دولت اسلامی» ارائه شده که مرحله سوم تشکیل «تمدن نوین اسلامی» و از اهداف بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی است. ارائه دیدگاه ایرانی و اسلامی، داشتن نگاه راهبردی و کاربردی، تبیین جامع کارآمدی در سه عرصه زیرساخت‌ها، ساختارها و قوانین، بر اساس اصول تفکر حکمای مسلمان از جمله فارابی و خواجه نصیر و امامین انقلاب و نقد دیدگاه‌های رقیب، از جمله برجستگی‌های اثر حاضر است. امید که علاوه بر جامعه دانشگاهی و حوزوی، دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی لازم می‌داند از تلاش‌های مؤلف محترم

دکتر علیرضا صدرا، آقای دکتر رضا لکزایی برای تدوین و بازنویسی نشست‌ها، ارزباب محترم دکتر مرتضی یوسفی‌راد، مدیر محترم گروه فلسفه سیاسی دکتر شریف لکزایی و مدیر محترم امور پژوهشی دکتر محمود فلاح تشکر و قدردانی کند؛ همچنین ضروری است از ریاست محترم پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی حجت‌الاسلام و المسلمین جناب آقای دکتر نجف لکزایی که مساعدت‌های مؤثر ایشان نقشی اساسی در به‌سرانجام‌رسیدن پژوهش حاضر داشت، تشکر نماید. در پایان از دست‌اندرکاران اداره نشر پژوهشگاه برای آماده‌سازی و چاپ اثر تشکر و قدردانی می‌شود.

این پژوهشکده در راستای حیات و بالندگی خود از انتقادهای و پیشنهادهای علمی استادان، صاحب‌نظران و پژوهشگران محترم استقبال می‌کند. امید است این فعالیت‌ها موجبات رشد و پویایی اندیشه سیاسی اسلام را فراهم سازد.

دکتر منصور میراحمدی

مدیر پژوهشکده علوم و اندیشه سیاسی

مقدمه

کارآمدی از مباحث مهم هر نظام سیاسی و از جمله جمهوری اسلامی ایران است. همان طور که اهمیت بحث از کارآمدی روشن است و نیازی به توضیح و تبیین ندارد، کم بودن آثار مربوط به این عرصه هم از واضحات است. البته راجع به کارآمدی کارهایی انجام شده است، اما باید اذعان کرد که هنوز در ابتدای راهیم.^۱

۱. یکی از این آثار که شاید جزو اولین کارهای در حوزه کارآمدی باشد، حکومت: مباحثی در مشروعیت و کارآمدی است. این کتاب با عنوان الحکومة دراسات فی مشروعیتها و فاعلیتها به عربی هم ترجمه شده است و تقریباً همه تحقیقاتی که پس از این کتاب به رشته تحریر درآمده‌اند، از این اثر استفاده کرده و به آن ارجاع داده‌اند. اثر دیگری که در این حوزه نگاشته شده تجربه کارآمدی حکومت ولایی است که از جمله مباحث این کتاب آن است که علاوه بر برشمردن نظریه‌های کارآمدی، تلاش کرده است دیدگاه خود را با عنوان نظریه تکلیف در این باب ارائه کند. نویسنده تصریح می‌کند که «انجام تکلیف در این نظریه به معنای رد و نفی سایر نظریه‌ها نیست» (علی ذوعلم؛ تجربه کارآمدی دهری ولایی؛ ص ۱۲۲).

اثر دیگر این عرصه درآمدی بر کارآمدی در نظام سیاسی اسلام است. این اثر به دنبال پاسخ‌دادن به این پرسش است که «مفهوم نظری و عملی کارآمدی و کارایی در نظام سیاسی اسلامی به چه معنا و دارای چه شاخصه‌هایی است و از سوی دیگر چه راهکارهایی برای افزایش کارآمدی نظام فعلی جمهوری اسلامی قابل پیش‌بینی و پیشنهاد است» (بهرام اخوان کاظمی؛ درآمدی بر کارآمدی در نظام سیاسی اسلام؛ ص ۱۶).

مقاله «کارآمدی حکومت اسلامی در اندیشه سیاسی امام خمینی علیه السلام» تلاش کرده است با پریمز از تقسیم‌بندی‌های رایج و نظریه‌ها، کارآمدی حکومت اسلامی را بر اساس مؤلفه‌هایی که با روشی استقرایی از ←

برای تبیین جایگاه بحث کارآمدی می‌توانیم از طبقه‌بندی مقام معظم رهبری در تشکیل تمدن نوین اسلامی استفاده کنیم. طبق این طبقه‌بندی، مرحله اول انقلاب اسلامی، مرحله بعد نظام اسلامی، مرحله سوم تشکیل دولت اسلامی است که مراد از دولت، اعم از قوه مجریه و تمامی سامانه‌ها و سازمان‌ها و نهادهایی است که در اداره کشور دخیل‌اند، مرحله چهارم کشور و جامعه اسلامی است، مرحله پنجم هم دست‌یافتن به تمدن نوین اسلامی است. مقام معظم رهبری تصریح دارند که الان دولت و کشور ما آن‌گونه که باید اسلامی باشد، اسلامی نیست. بر این اساس ثقل دیدگاه جناب آقای دکتر علیرضا صدرا ناظر به کارآمدی دولت است؛ لذا برای اینکه ما دولت اسلامی داشته باشیم، ناگزیریم به بحث کارآمدی پردازیم و شاید قدم مهم و اصلی و درواقع ضرورت بحث نظریه‌پردازی درباره کارآمدی این باشد که ما دولت کارآمدی داشته باشیم. آنگاه این دولت کارآمد خواهد توانست قدم بعدی را هم با قوت و قدرت بردارد؛ اما اگر دولت، اسلامی نشد، جامعه هم اسلامی و کارآمد نخواهد شد.

بنابراین ما از مرحله انقلاب عبور کرده‌ایم و مردمی‌ترین و مذهبی‌ترین انقلاب جهان را رقم زده‌ایم؛ از مرحله گذار و تأسیس نظام هم گذشته‌ایم و در کوتاه‌ترین زمان

→

فرمایش‌های امام خمینی علیه السلام احصا نموده، ارائه کند. این مقاله بیست مؤلفه را ارائه نموده است. آثار دیگری هم در این زمینه منتشر شده یا در نوبت چاپ است که از ذکر آنها صرف نظر می‌کنیم. کتاب درآمدی به مسئله کارآمدی جمهوری اسلامی ایران از آخرین کارهایی است که راجع به این موضوع انجام شده است؛ همچنین مجموعه مقالاتی با عنوان رابطه اخلاق و کارآمدی سیاسی نظام به همت حسن روزبه سامان یافته که هنوز به زیور طبع آراسته نشده است. در مجموعه مقالات این اثر از کارآمدی سیاسی نظام مقدس جمهوری اسلامی، با محوریت اخلاق سیاسی، حکمت متعالیه و جامعه‌شناسی سیاسی سخن رفته است و این نگاه میان‌رشته‌ای این مجموعه مقالات را خواندنی و خواستنی کرده است. گفتنی است در نشست‌ها و بیناری هم برخی از مقالات این مجموعه ارائه شده است.

برای اولین بار در ایران و جهان، اصل نظام را به رأی مردم گذاشته‌ایم و با یک نتیجه تاریخی آن را به تصویب رسانده‌ایم. پس از آن نظام اسلامی شروع کرد به نهادسازی؛ اما باید گفت در بحث دولت، هنوز به صورت جدی وارد صحنه نشده‌ایم؛ لذا لازم است به کارآمدسازی نهادها و ساختارها پردازیم. کارآمد همچنان که لغت‌نامه‌نویسان نوشته‌اند، یعنی «آن که کارها را به نیکویی انجام دهد، آن که کار داند».^۱ طبق این تعریف نیک‌دانستن و نیک‌به‌کار بستن در دل این لغت جا دارد و ناف آن را از این دو عنصر نمی‌توان برید و کارآمدی یعنی محقق‌ساختن این دو عنصر توسط نهادها و سازمان‌ها؛ از این رو بحث کارآمدی از تئوری تا عملیاتی‌سازی توسط دکتر علی‌رضا صدرا در چهل سالگی انقلاب اسلامی ارائه شده است. در ادامه مروری بر مباحث محوری سه‌گانه این چهار نشست خواهیم داشت. ساختمانی را در نظر بگیرید که دارای سه بخش اساسی و مهم است: درون‌سازه یا پی و زیرساخت و اسکلت ساختمان، نمای داخلی ساختمان، نمای بیرونی ساختمان. در بحث کارآمدی نیز همین عناصر وجود دارد که در چهار نشست و در سه محور اصلی مورد مذاقه قرار گرفته است: کارآمدی زیرساخت‌ها، کارآمدی ساختارها، کارآمدی سیاست‌ها.

در نشست اول «ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران» مورد مذاقه قرار گرفته است. تغییر معادله قدرت، پیروزی انقلاب، تأسیس نظام جمهوری اسلامی، جلوگیری از تجزیه ایران در دفاع مقدس و بعد پیروزی گروه کوچک حزب‌الله بر ناتو و رژیم کودکش رژیم صهیونیستی نشان‌دهنده کارآمدی این قدرت و نظام سیاسی جدید در عرصه ملی و فراملی است؛ در عین

۱. علی‌اکبر دهخدا؛ لغت‌نامه؛ ذیل واژه «کارآمد». ر.ک: بهرام اخوان کاظمی؛ درآمدی بر کارآمدی در

حال در کشور الگو نداریم و نوسانی و پاندولی رفتار می‌کنیم نه پلکانی و در نتیجه این نوسان و نبود تعادل و الگو ما را دچار چالش و ناکارآمدی می‌کند و لازم است برای رفع آن چاره‌ای بیندیشیم. مخصوصاً اگر جابجایی قدرت در کشور داشته باشیم که داریم و از طرف دیگر فاقد الگو باشیم، کارآمدی بیشتر با مخاطره مواجه می‌شود؛ به همین دلیل در این نشست به چستی، چرایی و چگونگی کارآمدی و کارآمدسازی و مفاهیم مرتبط با آن پرداخته شده و گفته شده دولت فرانهادی است که کارآمدشدنش نظام و کشور را کارآمد می‌کند.

دکتر صدرا کارآمدی را جامع بهره‌وری (Productivity) و اثربخشی (Efficiency) می‌داند. بهره‌وری به این معناست که اجزای سیستم باید با کیفیت و مناسب باشند و اثربخشی هم یعنی هر عضو و جزئی سر جای خودش قرار گیرد تا کارایی لازم و کافی را داشته باشد. وی با برشمردن معانی کارآمدی در سایر نظریه‌ها معتقد است گفتمان و الگوی توسعه و پیشرفت توحیدی دو ساحتی و ترکیبی از ماده و معنا و دارای دو بعد باطنی و ظاهری است که به این ترتیب ظرفیت لازم برای تولید نظریه‌ای در حوزه کارآمدی را در اختیار ما قرار می‌دهد که نظریه‌ای متعادل و متعالی است و این توانمندی را دارد که جایگزین گفتمان و الگوی توسعه و کارآمدی غیر و ضد توحیدی، تک ساحتی، تنازعی، مادی و یک‌بعدی ظاهری نامتعادل و نامتعالی و بلکه متدانی قرار بگیرد. در این نشست به ارتقای کارآمدی در بخش‌های سه‌گانه نظام جمهوری اسلامی ایران یعنی کارآمدی در بخش اقتصادی (یا توسعه)، در بخش سیاسی (یا تعادل سیاسی و مدنی) و کارآمدی در بخش فرهنگی، معنوی و اخلاقی (یا تعالی فرهنگی) اشاره‌هایی شده است.

بنابراین مسئله نشست نخست فلسفه کار، ضرورت کارآمدی و تبیین رهیافت کارآمدی و چرایی نیاز به نظریه کارآمدی یا نظریه ارتقای کارآمدی است؛ به زبان

دیگر این بخش به خاستگاه، جایگاه و نقش کارآمدی در نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران پرداخته است. از جمله مباحث مهم این نشست دو پیشنهاد کلیدی برای آن است: ۱. اصلاح دولت به دولت معمار و کارگزار؛ ۲. اصلاح سیستم مالیاتی. بنابراین مباحث مقدماتی و تبیین فضا و چارچوب بحث در این نشست انجام شده است. گفتنی است پرسش‌هایی توسط استادان و دانشجویان دکتری مطرح شده که بحث را خواندنی‌تر کرده است.

در نشست دوم «راهبرد زیرساختی ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران» مورد مذاقه قرار گرفته است. در این بحث نحوه ارتقای کارآمدی زیرساختی ساختمان جمهوری اسلامی ایران بررسی شده است. البته می‌توان خیلی ساده گفت «کارآمدی زیرساخت‌ها» اما در این صورت به تعبیر دکتر صدرا در عمل دچار خطا و لغزش خواهیم شد. توضیح آنکه برای اینکه در عمل موفق باشیم، در مقام نظر باید کاملاً دقیق بود و از مباحث سهل ممتنع پهلوانانه عبور کرد؛ از همین رو برخی دیگر از مفاهیم از جمله راهبرد، راهبردی، کمال و نسبت آنها با کارآمدی در این نشست تبیین می‌شود و سپس به نظام ارزشی، نظام بینشی و نظام منشی و درونی که باعث می‌شود کنش‌ها و روش‌ها کارآمد شود، اشاره می‌شود و تأکید می‌گردد که زیرساخت‌های کشور قوی و کارآمد هستند، اما زیرساخت‌ها چه می‌کنند؟ قرآن می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ»^۱ خداوند سرنوشت هیچ قوم [و ملتی] را تغییر نمی‌دهد مگر آنکه آنان آنچه را در خودشان است، تغییر دهند». تا انفس عوض نشود، قوم عوض نمی‌شود. درحقیقت سرشت‌ها که عوض بشود، ساختارها و سرنوشت‌ها را عوض

می‌کند. سرشت، همان درون‌سازه، نیروی مولده، محرکه، پیشران و زیرساخت است که درون‌ساز است و تغییر آن، بیرون را تغییر می‌دهد.

توضیح آنکه می‌دانیم نقشه ساختمان‌ها با یکدیگر فرق دارند؛ اما هیچ ساختمانی نمی‌تواند از زیرساخت خودش فاصله بگیرد؛ حتی طبقه‌بندی‌اش به تناسب توان زیرساخت است و کجایی اتاق، دیوار و ستون را زیرساخت ساختمان تعیین می‌کند؛ این در حالی است که ما زیرساخت و پایه را نمی‌بینیم، اما تمام ساختمان روی آن استوار است. درحقیقت مثل روح ماست. روح به بدن قوام، جهت و هدف می‌دهد و در رفتار ما هماهنگی ایجاد می‌کند. تمامی کنش‌ها و روش‌های ما از روح بر می‌خیزد. زیرساخت بسان روح کارآمدی است؛ بنابراین هرچه ما روح کارآمدی را جدی بگیریم، کالبد، جسم و جسد کارآمدی، کارآمدتر خواهد بود؛ زیرا بروزش در ظاهر و بنیان و بنیادش در باطن است؛ درست مثل آتشفشانی که فوران می‌کند و گدازه‌هایش به بیرون پرتاب می‌شود. اول در درون آتشفشان فعل و انفعالات صورت گرفته که ما ندیده‌ایم، اما وقتی گدازه‌ها به بیرون پرتاب شد، ما گدازه‌ها را می‌بینیم و می‌توانیم پدیده را تحلیل کنیم. اگر درباره تحلیل کارآمدی آن فضا و فعل و انفعالات درونی را نبینیم، کارآمدی را هم نمی‌توانیم تحلیل کنیم؛ به دیگرسخن ارزش‌ها، بینش‌ها، منش‌ها و گرایش‌ها حکم نیروی مولده و بلکه روح کارآمدی را دارند و مثل نیروی پیشران موشک، سوخت هواپیما، اتومبیل و کشتی هستند؛ لذا نبوت به عنوان نقشه راه مطرح می‌شود و امامت به عنوان کارگزار و مجری آن نقشه ظاهر می‌گردد. معاد به عنوان نگاه متعالی ارائه می‌شود که در دنیا ساخته می‌شود؛ چون کشت در دنیا انجام می‌شود و برداشت در دنیای دیگر. از این مسیر به سیاست متعالی و تربیت متعالی می‌رسیم که به کرامت انسان می‌انجامد. انسان حقیر، تحقیرشده، ضعیف، در

بندکشیده شده و دچار تبعیض و فقر و فاقه شده، امکان ندارد کارآمد باشد.

بنابراین کارآمدی از انگیزش درونی ایجاد می شود و بعد منجر به کنش بیرونی می شود. با این توضیح مختصر باید گفت مباحث دقیق این فصل هم خواندنی است؛ چراکه از بنیان کارآمدی یعنی نظام ارزش ها، ارزش بنیادین، مراتب نیازها و ارزش ها، ارزش حقیقی و تبادللی، پیوند آسایش و آرامش، ارزش از منظر لیبرالیست ها و سوسیالیست ها و اسلام و کارآمدی توحیدی که کارآمدی حقیقی است، بحث می کند. در این نشست هم پرسش ها و پاسخ ها بحث را زنده تر و پویا تر کرده است. خلاصه آنچه در این نشست از آن سخن رفته، این است که هم کارآمدی به زیر ساخت نیاز دارد و هم لازم است زیرساخت ها کارآمد باشند.

در نشست سوم «ساختار راهبردی ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران» مورد مذاقه قرار گرفته است. در این بخش رابطه زیرساخت و بنا بررسی و کاویده می شود.

می توان گفت نظام جمهوری اسلامی در این قسمت با مشکلات زیادی روبروست و به قول معروف لنگ می زند؛ چراکه در این بخش انقلابی صورت نگرفته است و ما در نظام اجرایی و اداری هنوز مشغول وصله زدن و رفوکردن هستیم؛ به دیگر سخن ما در ساختارهای اجرایی مشکل داریم. افراد عوض شده اند، اما ساختار هنوز همان ساختار قبل است؛ به بیان تفصیلی در سیاست ها و ساختارهای اقتصادی، در سیاست ها و ساختارهای فرهنگی، در ساختارها و سیاست های اجتماعی و سیاسی دچار چالش هستیم؛ این در حالی است که دارای زیرساخت های قدرتمندی هستیم. اما مشکل از آنجا بر می خیزد که ساختارها به تناسب زیرساخت ها شکل نگرفته و روی آن پی توانمند بنا و ساختمان مناسبی بالا نرفته است؛ چون ما عادت کرده ایم و بلکه بدعادت شده ایم. برنامه، بودجه، سیستم دولت و وزارتخانه را روی همان ریلی که

بود، ادامه دادیم. جمع و تقسیم کردیم و پینه بر پینه زدیم. فلسفه اجرایی و نگاه کارآمدی ارائه ندادیم؛ نوسازی، بهسازی و بازسازی هم نکردیم. فقط کوچک و بزرگ کردیم. باید تحول انقلابی صورت بگیرد. ما به انقلاب اداری نیاز داریم. این اداره است که کل دستاوردهای انقلاب را می خورد و استحاله می کند. در این بحث دو محور موضوعیت دارد: یک محور، قوانین است که ذیل آن ساختار قوانین و مسائل حقوقی و ارتقای کارآمدی قوانین مورد بررسی قرار می گیرد. محور دوم هم ارتقای کارآمدی ساختارها، نهادها و سازمان هاست. مفهوم دولت و اینکه دولت باید معمار باشد، مؤلفه مهمی است که در این نشست هم مورد تأکید و تبیین قرار می گیرد. در این نشست ضمن تبیین فرصت های گوناگون کشور، پیشنهادهایی کاربردی به دستگاه های گوناگون کشور جهت ارتقای کارآمدی ارائه می شود که بسیار راهگشا هستند و شایسته است مورد توجه مسئولان قرار گیرد.

در نشست چهارم «راهبرد ساختاری ارتقای کارآمدی نظام و دولت جمهوری اسلامی ایران» مورد مذاقه قرار گرفته است. در این نشست، جمع بندی مباحث مطرح شده است. گفته می شود با نگاه راهبردی به کارآمدی می توان به گفتمان سازی، الگوسازی و پیشرفت متعادل و متعالی تا مرز تمدن سازی نوین اسلامی که در چشم انداز و افق پنجاه سال به بالا قرار دارد، دست یافت. راهبرد، اهداف، خط مشی ها، تدبیر، نظارت، ساختار، غایت و غرض سیاست، کارکرد سیاست و کارآمدسازی سیاست در راستای استفاده از فرصت ها، تبدیل تهدیدها به فرصت ها، ریشه کن کردن تهدیدها، تقلیل تهدیدها و همچنین تبیین این امر که خصوصی سازی یعنی مردمی سازی، نحوه کارآمدسازی اشتغال، حل معادله اجتماع سلاح، سرمایه و اطلاعات، کارآمدسازی با حرکت پلکانی به جای حرکت پاندولی، کارآمدسازی سیستم مالیاتی کشور، ارتقای کارآمدی مدیریت زمان، ارتقای کشاورزی و برخی

سازمان‌ها و نهادهای... از مباحثی است که در این نشست به عنوان جمع‌بندی عملیاتی‌سازی کارآمدی مورد بررسی قرار گرفته است.

آنچه به عنوان جمع‌بندی این نشست‌ها می‌توان گفت، این است که برای دست‌یافتن به کارآمدی لازم است دست‌کم چهار گام پیموده شود: اولین گام تبیین علمی بحث کارآمدی و فهم آن است؛ دومین گام تجویز و طراحی باید‌ها و نباید‌هاست؛ سومین گام ترویج و گفتمان‌سازی گام چهارم هم تلاش در اجرا و جامه عمل پوشاندن به قامت کارآمدی است. به نظر می‌رسد این نشست‌ها در پیمودن این چهار گام، پیش‌قدم بوده و اکنون نوبت جامعه نخبگانی و مسئولان و دلسوزان کشور است که به قوت و استحکام آن چهار گام بیفزایند.

در پایان بحث گزیده‌ای از متن مکتوب و مفصل دکتر صدرالله^{علیه‌السلام} با عنوان «ضمیمه» در چهار فصل آمده که هر یک از فصول به ترتیب ناظر به یک نشست است. روش دکتر صدرالله این بود که هر نشست را بر اساس این متن‌ها تبیین می‌کرد، متن‌هایی که بعد از پایان هر نشست ترمیم و تکمیل می‌شد. این متن مکتوب، اولاً نشان‌دهنده انسجام، سیر منطقی و چارچوب منظم مباحث ارائه‌شده در نشست‌هاست، ثانیاً برخی از مباحث آن از جمله پیشنهاد برای بازطراحی وزارتخانه‌های قوه مجریه جدید است و از ابتکارات دکتر علیرضا صدرالله محسوب می‌شود (از نظر ایشان برای ارتقای کارآمدی جمهوری اسلامی ایران، برخی ساختارها باید تغییر کند)، ثالثاً ارتباط مطالب نشست‌ها با متن مکتوبی که مباحث بر اساس آن ارائه شده و نباید آن را تکرار پنداشت.

رضا لکزایی

دبیر علمی نشست‌ها و هیئت علمی پژوهشگاه امام صادق^{علیه‌السلام}